

ellen: nisi adeo teneret homines insanabile scribendi cacoëthes (93., vö. Juv. 7. 51). Azonban még igen sokáig sorolhatnánk a szellemes Cicero, Livius, Ovidius, Juvenalis stb. reminiszcenciákat.

Könyvismertetésünkben sok dologról nem beszélhetünk: sok újat találhatunk benne az egyháztörténet kutatói is, elsősorban Tsétsi János sorsára vonatkoztatva; egy majdan

megírandó eszmetörténeti monográfiának is elengedhetetlen adalékokat szolgáltat a Wolffot, Thomasiust, Barbeyracot stb. tanulmányozó, illetve hallgató ifjú tudós levelezése. Az időközben megjelent második kötet ismertetésére rövidesen sort kerítünk.

Szörényi László

Magyar humanisták levelei. XV—XVI. század. Válogatta, bevezette és jegyzetekkel ellátta: V. Kovács Sándor. Fordította: Boronkai Iván, Hegyi György, Kapitánffy István, Salánki József, Szepessy Tibor. Bp. 1971. Gondolat K. 712 l. (Nemzeti Könyvtár)

Az Árpád-kori és Anjou-kori leveleknek mintegy folytatásaként a Nemzeti Könyvtár újabb kötete a magyar humanisták leveleiből közöl bőséges válogatást magyar fordításban. A kiadvány aránylag nagy példányszáma mutatja társadalmunk komoly igényét arra, hogy a múltat közvetlenül, az eredeti, hiteles forrásokból ismerje meg. A gondos, szakszerű jegyzetelés, alapos bibliográfia viszont értékes forráskiadvánnyá is teszi V. Kovács Sándor kötetét. Mert igaz ugyan, hogy a legpontosabb fordítás sem pótolhatja soha teljes mértékben az eredeti nyelvű szöveget, mégis tudomásul kell vennünk azt a tényt, hogy a latin nyelv alaposabb ismerete az egyetemi oktatásban is, de még tudományos kutatók körében is egyre érezhetőbben csökken. Így az anyag megközelítése, kiválasztása, megértése szempontjából nagy segítséget nyújt az egyébként se mindig könnyen érthető stílusú latin nyelvű leveleknek magyar fordításban hozzáférhetővé tétele.

V. Kovácsnak a kötethez írt bevezető tanulmánya először ad részletes elemzést a magyar humanista levélírás kialakulásáról, változásairól, fejlődéséről, típusairól, de ugyanakkor a levélírókon keresztül plasztikus képet is rajzol a magyar humanizmus világáról, képviselőinek egyéni vonásairól.

Ami a szövegek kiválogatását illeti, nagyon szerencsés alapszempont volt, hogy nem a *humanista* leveleket közli, hanem *humanisták* leveleit; akkor is, ha maga a levél nem mindenben felelt meg a humanista levélírás műfaji követelményeinek. Így válik a gyűjtemény hitelessé, életszerűvé, a valóság sokszínű kaleidoszkópjává, elkerülve az egyoldalú tematizálás veszedelmét. A kötet 345 levélnek jóval több mint a fele három nagy levélangyagból, Vitéz Jánoséból, Váradi Péteréből és Oláh Miklóséból származik. Ugyancsak sok van még Janus Pannoniustól, Mátyás királytól és Brodarics Istvántól.

De legalább ilyen fontos az a 35 név, akikről csak egy-két levelet találunk, főleg a kisebb humanistáké. Ezekből a levelekből szinte fogható közelségbe kerül a magyar humanizmus 1440—1550 közti világa. Meggyőző bizonyítéka annak a ma már egyre elfogadottabb ténynek, hogy a magyarországi humanizmus nem egy szűk körű udvari világ üvegházi légkörének törékeny világa volt, nem Mátyás és Beatrix gyökértelenül erőszakolt újítása, hirtelen jött, hirtelen elmúlt divat, hanem a magyarországi műveltségnek, legalábbis legfelső szintjének, általános jellemzője, a művelődés főárama, évszázados előzményeken, erőteljes folyatással. A levelekből és a levélírók személyéből az is kiderül, hogy a magyarországi humanistáknak milyen hosszú sora kapta — Mátyást megelőzve és az Ulászló-kori német hatást túlélve — ezt a műveltségi közvetlenül az itáliai forrásokból és tette általánosan kötelezővé, olyan szilárd alappá, amelyen virágzásnak indulhatott a XVI. századi magyar reneszánsz, amely korszak egyébként a politikai események, háborúk, szegénység miatt mindenre alkalmasabbnak látszanék, mint erre a virágzásra.

A levelek kiválasztását csak egy-két ponton lehetne megkérdőjelezni: Mátyás király 109., 113., 124. sz. levelei nem missilisek, hanem oklevelek (mandátumok), persze az is igaz, hogy némileg átmeneti formájuk miatt itt alkalmasak a változatok további bemutatására. Oláh Miklós levelei közt következtetésnek látszik Erasmus választleveleinek közlése. Maximilianus Transilvanusnak Magellán föld körüli útjáról szóló hosszú beszámolója csak forma szerint levél, valójában útleírás, olyan utazásról, amelyen a levélíró maga nem vett részt. V. Kovács maga is megjegyzi, hogy ez a levél „messze túllépett a levélírás szűk keretein”.

A levelek közlésének formai szempontjaihoz csak egy megjegyzésünk volna. Vitéz János leveleskönyvénel talán jobb lett volna Ivanics valamennyi megjegyzését együtt közölni, elválasztva a kiadáshoz adott, számozott jegyzetektől. A sajtó alá rendezés, jegyzetelés mintaszzerű. Ami kevés hiba itt-ott becsúszott, az elenyésző számú, s ilyen nagy terjedelmű kiadványban el-

kerülhetetlen. Ilyen egy-két hibás dátum: a 257. levélben szeptember 14. helyesen 17., de ez lehet sajtóhiba is, ahogy világosan csak nyomdai hiba a 303. levél 1500-as évszáma, ami a tartalomjegyzékben helyesen 1530. Mátyás király születési éve helyesen 1443, nem 1440. (Gouth Kálmán: Mikor született Mátyás király? Kolozsvári Szemle 1943.)

A levelek fordítása természetesen nem egyenletes, hiszen őt fordító munkája, de ez nem is baj, legalább nem válik túlságosan egységessé simítottá a fordításban a sokféle levélíró változatos stílusa. Persze a fordítók feladata nem volt könnyű. Nem könnyű mindig megtalálni a helyes középutat a pontos szövegűség és az olvashatóság között, nem könnyű elkerülni az ál-régiesség kedést éppen úgy, mint a túlzott modernséget és magyarosságot. Mindegyikre akad példa az egyébként nagyon jó fordításokban: „áldozár”, „hón óhajtott”, „a legfaragatlabb tuskó a világon” (omnium incivilior), „magyarán szólva” (ut aperius loquar), „ép bőrrel szabadultál” (te evasisse inculumem), „se szívességben, se baráti szolgálatban le ne pipálj engem” (me nec officio, nec beneficio evincatis), „kiváltságunk forog kockán” (pro libertate agitur), „Betegen fekszel” (malam habere valetudinem). Az „emberségesség” is maradhatott volna humanitas. Janus Pannonius pedig nem az ellen tiltakozik, hogy „senki ezentúl írásművet diktálnom ne unszoljon” (nemo me ultra literas dictare compellat), hanem levelek fogalmazására gondol, mert a humanisták bármennyire is törekedtek Cicero stílusára, mégse tudták levétközni egészen a középkori terminológiát (dictamen!).

Befejezésül még csak annyit, hogy érdemes lenne egyszer hasonló kötetben a külföldi humanistáknak magyar barátaikhoz, illetve Magyarországról haza küldött leveleit hasonló kötetben, fordításban közölni. Össze gyűjtésük nem is lenne olyan nagy feladat, hiszen legnagyobb részüket kiadta, eredetiben, Ábel Jenő, akinek emlékének V. Kovács Sándor szép kegyelettel a *Magyar humanisták leveleit* ajánlotta.

Csapodi Csaba

Régi magyar világjárók. Harmadik kiadás. A kötet anyagát összegyűjtötte Borsody Bevilacqua Béla, szerkesztette Agárdi Ferenc. Bp., 1969. Gondolat K. 340 l. (Siker könyvek)

A hazai világjárók utazásai mindig számíthatnak az érdeklődésre; még akkor is, ha nem ők maguk szólnak meg a könyv lapjain, mint pl. Halász Gyula munkájában,

a *Világjáró magyarokban* (Aquincum kiadás. Bp., é. n.) vagy László—Bencsik Sándornak a közelmúltban megjelent *Nagy magyarok idegenben* c. kötetében (Móra K. Bp. 1972.). Legérdekesebb s legtanulságosabb természetesen az a megoldás, ha ügyes válogatásban maguk az utazók szólnak meg naplóik, leveleik, emlékirataik lapjairól. Borsody Bevilacqua és Agárdi már munkájuk korábbi kiadásában (*Régi magyar világjárók*. Művelt Nép K. Bp. 1954. Második, bővített és átdolgozott kiadása uo. 1955.) az utóbbi szerencsésebb megoldást választották.

Az anyag természetesen igen gazdag, még akkor is, ha csak a „régii” magyar világjárókat akarjuk bemutatni. Halász Gyula lényegében a XVIII. századdal: Jelky András és Benyovszky Mór utazásával kezdte könyvét. A szerzők egy századdal korábban: a török portán járt erdélyi követei — Borsos Tamás, Rozsnyai Dávid, Sándor Pál — beszámolóival kezdik válogatásukat. Utána is igyekeztek némi rendet tartani, részben az utazás indítéka szerint: a Rákóczi-emigráció írói (Komáromy János, Mikes Kelemen) után a céhek világjáró iparoslegényei (Jelky András, Szentessy Dániel) következnek, majd a reformkor világba tekintő magyarjai: Bölöni Farkas Sándor, Haraszthy Ágoston s a természettudós Nogel István; az ötödik fejezetben a szabadságharc emigrációjának Törökországtól Hong-Kongig s Haiti szigetéig, Ausztráliáig vetődött utazói kaptak helyet (Szemere Bertalan, Wass Sámuel stb.). A következő fejezetek már világérszek szerint tagolják az utazásokat: noha a *Dél-Amerika őserdőiben* c. fejezet utazója, Geöcze István, s a *Bolyongások Afrikában* c. fejezet egyik hőse, Asbóth János, szintén a szabadságharc miatt, politikai okokból került külföldre. Az *Ázsia térségeiben* c. utolsó fejezet már nem „alkalmi”, hanem hivatásos utazókról, szaktudósokról szól (Vámbéry, Lóczy, Lendl Adolf, Stein Aurél), az egy Kompolthy Jób, kínai postaigazgató, kivételével.

A szerzők bizonyára szándékosan mellőzték a régi európai utazásokat, s a megszabott terjedelem miatt döntöttek az „egzotikusabb” utazások mellett. A második kiadáshoz képest csupán két fejezet maradt el: az I., a *Legendás utazók*, amely az izlandi Leif Erikson homályos kilétű „Tyrker”-jének, továbbá Julianus barátának és a New Foundlandba vitorlázott Stephanus Budaeus Parmeniusnak utazásáról adott hírt, valamint a II. fejezet, amely Magellán bizonytalan kilétű krónikásáról, Maximilianus Transylvanusról s a késmárki „Magyar Szimplissimus”-nak konstantinápolyi utazásáról számolt be. Elhagyta még a szerkesztő a Dél-Amerikát járt Madarassy László úttjáról szóló alig két oldalnyi rövid ismertetést is.

Nem sokat veszítettünk velük, mindössze Julianus barát utazását hiányolhatjuk.

A bemutatott negyedszáz utazó leírásai-ból szerencsés kézzel emelték ki a szerzők a legjellemzőbb részleteket, amelyek egyben a mához is szólnak (Böloni Farkastól pl. az utopista Economyban tett látogatást, Torday-tól a négerek emberi értékeiről írt sorokat).

A terjedelem korlátozva volt, mégis sajnálhatjuk, hogy egy ilyen válogatásból hiányzik Magyar László, Benyovszky Móric, Kőrösi Csoma, Reguly Antal, Xantus János vagy Bíró Lajos néhány oldala. Érdekükben mellőzni lehetett volna pl. Jelky András kétes hitelű kalandjait (különösen kiút a dokumentum jellegű kötetből Hevesy Lajos ifjúsági regény feldolgozásában); Mikes klasz-szikus értékű leveleire is hozzájuthat köny-nyen máshol is az olvasó, akárcsak Stein Aurél műveire, aki különben nem is igen nevezhető „régii” utazónak, hiszen 1944-ben halt meg.

A szövegek gondozása e népszerűsítő kiadványban példamutató: néhol korszerűsítettek csak a szerzők a fogalmazáson, de ezt jelezték. A jegyzetek is példás: a szokatlan szavakat, kifejezéseket még a bevezetőben megmagyarázzák, vagy lapalji jegyzetben közlik, illetve a szöveg közben szögletes zárójelben. Néhol azonban elkelt volna még a magyarázat: így az erdélyi követeknél többször előforduló *mentest* ('menten, tüstént') szónál (17., 24. l. stb.); a *terű* (78. l.) 'teher' jelentését sem ismerheti mindenki, úgy-szintén a *kertel*-nek 'kerít, határol' jelentését (79., 91. l. stb.). A székely tájnyelvi *szigorog*-ról (99. l.) sem mindenki tudja, hogy azt jelenti: 'nyomorog', s a *veresszőlő*-ről sem, hogy az a székelyeknél 'ribizke' (94. l.). A *regédes*-ről sem ártott volna jelezni, hogy annak a szövegben előforduló jelentése: 'büszke' (142. l.). A *shaker*-eknél (95. l.) szükség lett volna az etimológiai magyarázatra, a *hariska* 'köles'-sel való értelmezése nem pontos: a székelyföldi *hariska* (*haricska*) jelentése: 'pohánka, hajdina'.

A szemelvények forrásairól mindenütt tájékoztatást kapunk, csupán Berzenczey László útjánál maradt ez el. Böloni Farkas Sándor útikönyvének „páratlan irodalmi sikerét” említi a bevezetés, de ide tartoznék az is, hogy a demokráciát magasztaló könyvet az osztrák hatóságok elkobozták. (Kár, hogy a felhasználó útirajzoknak csupán első megjelenését idézik, pedig az olvasók fölkel-tett érdeklődése bizonyára szívesen utánané-zne a könnyebben elérhető későbbi kiadá-soknak.)

A méltán sikeres, a jelenhez is szóló válo-gatás esetleges újabb kiadásából érdemes lesz e kisebb hibákat is eltüntetni.

Szilágyi Ferenc

T. Erdélyi Ilona: Irodalom és közönség a re-formkorban. Regélő Pesti Divatlap. Bp. 1970. Akadémiai K. 247 l. (Irodalomtörté-neti füzetek, 69.)

A folyóiratok történeti feldolgozása épp-úgy feladata a sajtótörténésznek, mint az irodalomtörténésznek. Bár sokáig elhanyagolt területe volt ez az irodalomtörténetírásnak, az utóbbi években egyre többen vállalkoznak folyóiratok ilyen jellegű feldolgozására, elég csak Baranyi Imre, Németh G. Béla, Tamás Anna, Törő Györgyi nevét említenem.

A folyóiratok irodalomtörténeti szempontú feldolgozásai lehetővé teszik az írói alkotás létrejöttét befolyásoló közeg teljesebb meg-ismerését. Az effajta munkák segítségével lehetségessé vált például egyes, eddig gondolati újszerűségükkel magányosan állónak ítélt írói életművek szerves kapcsolatát ki-mutatni a magyar közgondolkodással. Bara-nyi Imre könyvében (*A fiatal Madách gondol-
latvilága*) Az Athenaeumból fejtekte ki a ma-dáchi eszmerendszer leglényegesebb jégeit.

Ugyanígy T. Erdélyi Ilona is egy eddig feldolgozatlan folyóirat, a RPDl 1842–44-es évfolyamainak tanulmányozása során ju-tott el egy fontos irodalomtörténeti s egyben irodalomszociológiai probléma megoldásáig, mely arra adott választ, hogy irodalmunk megkésztet polgárosodása következtében, ho-gyan alakult az irodalom és közönség viszo-nya az 1840-es évek első felében. Ez ugyanis ezekben az években sajátos élességgel jelent-kezett, különösen a divatlapoknál. A szer-kesztőknek egyfelől vállalniuk kellett a polgári ízlés elvi cikkeikkel történő terjesz-tését, másfelől azonban figyelembe kellett venniük az elmaradott ízlésű magyar közön-ség befogadóképességét is. A RPDl szer-kesztői és a reformkori olvasóközönség küz-delemmel teli viszonyának bemutatása a könyv egyik legkövetkezetesebben végigvitt gondolatsora.

Tekintettel arra, hogy a reformkori olva-sóközönség igénye objektíve felmérhetetlen valamint azért, mert a polgári sajtó megin-dulásakor a szerkesztők ízlésformáló munkája erősebb, a könyv módszere elsősorban törté-neti. Ennek segítségével természetesen értékelni tudja a különböző társadalmi, politikai, irodalmi mozgalmakat, a lap belső életét, a korabeli sajtó adatait. Jól teszi, hogy megvizsgálja a fellelhető szerkesztői nyilatkozatokat és programcikkeket. (Kár, hogy eddig a korszak folyóiratainak ilyen tárgyi munkáiból még nem készült váloga-tás.) T. Erdélyi Ilona szerencsés kézzel még bevonja vizsgálatába az Erdélyi-levele-zést is. A történeti módszer vizsgálgódsát T. Erdélyi Ilona igen hasznosan kiegészíti, megállapításai alátámasztására, statisztikai-szociológiai felmérésekkel.

T. Erdélyi Ilona a lap Tárca-mellékletének Pesti Posta és Gyorskocsi rovatának tárgyalása kapcsán a kérdés súlyának megfelelően elemzi a lapban közölt vidéki tudósításokat, leveleket, hiszen ezekben fogalmazódnak meg a legközvetlenebbül a reformkori olvasóközönség igényei, problémái: az érdekegyesítés gondolata, a meglévő társadalmi elkülönülés felszámolásának szükségessége, az uralkodó előítéletek elleni küzdelem, a könyvek és helyi újságok hiánya, a nők nevelése.

A szerző által vizsgált időszakban a RPDl élén Erdélyi János állott. Ez sem indokolja azonban az Erdélyi-kérdés ilyen méretű tárgyalását, bár kétségtelen, hogy T. Erdélyi Ilona tud újat mondani Erdélyi Jánosnak, az eddigi szakirodalom által kevés figyelemre méltított pályaszakaszával kapcsolatban, elsősorban szerkesztői elveiről, személyiségéről, gondolkodásáról.

T. Erdélyi Ilona könyvének külön értékét ad, hogy anyaga az irodalomtörténeiszek által nem eléggé ismeretes Erdélyi-Tár adatain alapul. Ennek felhasználásával sikerült Erdélyi álneveinek, betűjegyeinek feloldása. Az anonim írások összehasonlítása az Erdélyi-Tárban talált fogalmazványokkal pedig több esetben kétségtelenné tette Erdélyi szerzőségét.

Eppen T. Erdélyi Ilona sok tanulságos szempontot felvető munkája kapcsán szükséges megállapítani, hogy e korszak kutatásának szélesebb alapokra helyezését nagyban gátolják a források megszerzési nehézségei, helyhezköttöttsége. Jó lenne, ha a közismerten kulcsfontosságú reformkori folyóiratok faksimile kiadásban jelennének meg, olyan avatott szakemberek értő kommentárjával, amit T. Erdélyi Ilona.

Heverde László

N. Dely Zsuzsa: A fiatal Jókai nyelve és stílusa. Bp. 1969. Akadémiai K. 84 l. (Nyelvtudományi Értekezések, 64.)

A szerző témaválasztása bizonyos vonatkozásban kétségeket ébreszt. Érdemes-e — legalábbis ilyen részletességgel — egy író fiatalkori műveinek, zsengeinek kifejezőmódjával foglalkozni, amikor köztudott, hogy az igazán egyéni jellegzetességek, a „saját stílus” jegyei többnyire csak később alakulnak ki? Másrészt azonban épp ez avatja a feladatot különlegesen érdekfeszítővé, hiszen lehet-e izgalmasabb kérdés egy író stílusával kapcsolatban, mint éppen az egyéni hang kialakulásának megragadása, vagyis annak felderítése, mit talált már készen indulásakor, mit vett át másoktól, s mit adott hozzá ő maga?

Dely Zsuzsa meggyőzően bizonyítja, hogy Jókainak kb. 10 évre volt szüksége, míg eljutott első, igazán érett műve, az *Egy magyar nábob* megírásáig. E korai pályaszakasz, a *Nábobig* megtett út nyelvi-stiliztikai kísérleteit és eredményeit dolgozta fel a szerző.

Először a Jókai nyelvről és stílusáról szóló eddigi tanulmányokat veszi számba, majd irodalmi nyelvünk helyzetét vázolja fel Jókai pályakezdésének időszakában, a XIX. század negyvenes éveiben. Ezután foglalkozik az író szókincsével, a szószerkezetek szerepével Jókai képalakításában és kifejezőmódjában, mondatstruktúrájával és mondatfajtaival, s végül egy zárófejezetben áttekinti a fiatal Jókai nyelvének és stílusának alakulását.

Az első benyomás a tanulmány olvasása közben kétségtelenül az elismerésé. A szerző hallatlan szorgalommal óriási nyelvi anyagot hordott össze könyvében, s nagyon sok értékes megfigyeléssel gazdagítja a Jókai nyelv-re és stílusára vonatkozó ismereteinket. Az író mondatstruktúrájával, mondatfajtaival, főként pedig mondatritmusával kapcsolatos megállapításainak többségét a további Jókai-filológiának is figyelembe kell vennie. Ennek ellenére a végén mégis némi csalódottsággal tesszük le a könyvet. Elégedetlenségünknek többféle oka is van, itt most csak a fontosabbakra térnek ki.

Az első a módszer. Annak a feldolgozási módnak ugyanis, amelyet tanulmányában a szerző alkalmazott, kétségtelenül megvan a maga előnye, de nem mentes bizonyos veszélyektől sem. Ez utóbbiak közül a legfontosabb a konkrét művektől való eltávolodás. Nem művészi alkotásokat, nem irodalmi műveket vizsgál a maguk tartalmi és formai meghatározottságában és összefüggéseiben, hanem nyelvi-stiliztikai eszközöket leltároz, csoportosít s rak be különböző címkével ellátott dobozokba. Nem utolsósorban ennek a módszernek tulajdonítható, hogy a sok értékes részeredmény ellenére sem kapunk végül igazán teljes és meggyőző képet a pályakezdő író nyelvről és stílusáról, s még kevésbé az igazi Jókai-stílus megszületésének folyamatáról.

Még komolyabb fogyatékoságok származnak abból, hogy a szerzőből szinte teljesen hiányzik a kritikai érzék. Mindig, mindenben a zsenialitás jegyeit igyekszik felfedezni, s olyasmiben is Jókai csodálatos leleményeit, gazdagságát, nyelvi bravúrait ünnepli, ami már az író fellépésének idején közkincc volt. Annál meglepőbb ez, mert Dely Zsuzsa idézi Jókai önéletírásának azt a részletét, amelyben maga az író is „a beteges fantázia agyrémei”-ről s a „hozzájuk illő bombasztos irány”-ról beszél saját pályakezdésével kapcsolatban. A szerző nem lenne sem igazságtalan, sem

történelmietlen, ha érzélgős magasztalás helyett rámutatna, hogy a fiatal Jókai itt még mennyire a kor szentimentális szalon-irodalmának a foglya volt. Egy fiatal, hangját kereső írótól ezt még nem vehetjük zokon, de miért hallgatnánk el, hogy ez az édeskés almanach-stílus nem Jókai leleménye, hanem már akkor is meglehetősen elkoptatott és lejáratott örökség volt.

Más természetű, de szintén nem a legrokonszenvesebb szokása a szerzőnek, hogy mindenkiről elmondható közhelyeket úgy tálal fel Jókaival kapcsolatban, mintha valami nagyon eredeti megállapítást, sőt, egyenesen felfedezést hozna tudomásunkra. Pl.: „Jókai a mondattípusokkal különböző hangulatokat tud felébreszteni, szereplőinek lelkiállapotát vissza tudja tükrözni, sőt jellemüket is bemutatni.” (67.) Vagy: „A szomorú hangulatú elbeszélések tájképei borongósak, míg a vidékéké sokszor a humor jegyét viselik magukon.” (41.)

Természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy az egész mű csak ilyen felfedezések gyűjteménye, azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy az ilyenfajta megállapítások rontják a figyelemre méltó kutatási eredmények hitelét is.

Katona Béla

Váradi-Sternberg János: Utak és találkozóak. Uzgorod, 1971. Kárpáti K. 142 l.

Az ungvári egyetem tanárának a kötetben közölt tizenkét kisebb-nagyobb lélegzetű írása közül a legtöbb már megjelent a helyi s moszkvai, kиеvi, leningrádi, budapesti folyóiratokban és egyéb kiadványokban. A Kárpáti Könyvkiadó érdemes vállalkozása lehetnév tette a szerzőnek kutatásai továbbfejlesztésére, újabb eredményeivel való kiegészítésére, néhány dolgozatának első közlésére. Ezek együttesen a XVIII—XIX. század s a századforduló körüli évtizedek orosz—ukrán—magyar kapcsolatainak történetéhez adnak értékes vizsgálati anyagot.

Az orosz—magyar forradalmi-történeti és kulturális kapcsolatok köréből készült kilenc tanulmány sora a XIX. század húszas éveitől a századfordulóig, Puskintól Tolsztojig vezet. Új adalékokkal szolgál Puskinnak a magyarok iránti érdeklődéséről; a kurucorra vonatkozó olvasmányairól és följegyzéseiről s a száműzött költőnek (az Anyegin egyik korai változatában említett odesszai új barátai közé tartozó) magyar

ismerőséről. Az orosz és magyar források, Hercen és Teleki emlékiratainak fölhasználásával Sternberg megalapozottan ír az orosz forradalmár és a Liszt Ferencsel Oroszországban járt magyar gróf barátságáról, az emigrációs években kialakult közeli kapcsolatukról, a párizsi évekről. A szerző a Petőfi témát is továbbfejleszti, s társadalmi oldalról is igyekszik megvilágítani Petőfi útját az orosz olvasóhoz, hangsúlyozván, hogy a magyar költő alkotásainak hatása az oroszországi társadalmi gondolkozásra, a forradalmi demokráta gondolat közelségét tanúsítja. Érthető, hogy az oroszból ukránra fordító, népe nemzeti és szociális felszabadításáért küzdő Pavlo Hrabovszkij is elsősorban Petőfi hazafias és forradalmi versei vonzótták.

Az ukrán—magyar kapcsolatokat tárgyaló írások: kиеvi diákok Magyarországon a XVIII. században, valamint Ivan Frankóról, a „magyar nemzeti ősmonda” szerzőjéről szóló fölfedező tanulmány irodalomtörténeti tanulsága is hasonló tartalmú. A nagymúltú Kievei Akadémia növendékeinek, későbbi tanárainak magyarországi tanulmányai és személyes tapasztalatai, összeköttetései a közös hagyományok láncolatát erősítik. Elősegítették a két ország népeinek közeledését és egymás kultúrájának megismerését: s ezáltal előmozdították szellemi értékeik kölcsönös cseréjét. „Ugyanakkor Franko magyar tárgyú műve szerzője élénk érdeklődését tükrözi az ukránnal sokszor közös sorsú szomszédos magyar nép történelme és műveltsége iránt” — summázza kutatásainak lényegét a jeles ungvári szerző. Ebben a szellemben foglalkozik az első magyar nyelvű ukrán népdalgűjtemény (1864) sárospataki kiadásával. Nemcsak megbecsülendő művelődéstörténeti dokumentumot lát benne, hanem az egyetemes magyar művelődés és az ukrán—magyar kapcsolatok fontos eseményeként értékeli Lehoczky T. és Erdélyi J. úttörő vállalkozását. Joggal emeli ki, hogy a hatvanas években nemcsak művelődési, hanem politikai jelentősége is volt e kiadványnak: az osztrák elnyomás idején a magyar szellemi élet legjobbjai igyekeztek hidat építeni a szomszéd népekhez. Közéjük tartozott a kárpátukrán dalgűjtemény előkészületeit bejelentő, majd a kiadványt folyóiratában értékelő s méltató Arany János is.

A Kárpáti Könyvkiadó érdeme, hogy az új kutatási eredményekben bővelkedő s a hagyományos kapcsolatok történeti tanulságaira figyelmeztető tanulmánykötet izléses kivitelezésben és jó megszerkesztésben az olvasó kezébe került.

Hopp Lajos

Csanda Sándor: Harmadik nemzedék. Bratislava, 1971. Madách K. 246 l.

Különösen figyelemre méltó Csanda Sándor most megjelent tanulmány- és kritikagyűjteménye. Míg az *Első nemzedék* (1968.) — műfajokra tagoltan — portré jellegű tanulmányokból összeálló irodalomtörténeti (össz)képet kívánt nyújtani a csehszlovákiai magyar irodalom első két évtizedéről; tulajdonképpen összhangban az akkor egy évvel korábban megjelent Turczel-kötettel együtt (*Két kor megszgyénjén*), addig a most napvilágot látott mű kritika-gyűjtemény, tehát a *máról*, a ma csehszlovákiai magyar irodalmáról szól.

Mintha Csanda Sándor — utólag — korrigálni akarná Fábry Zoltán éveken keresztül hangoztatott panaszát: az egykori szlovenszkoí s mai szlovákiai magyar irodalomból hiányzik a kritika. Korrigálni akar, s egyben „új lapot is nyitni”: a szlovákiai magyar irodalomnak vannak értékes és ígéretes alkotásai, amelyek feltétlenül megkívánják a közönség orientálását, de az élő irodalom figyelmét is a kritikára. Ez az elvnek tűnő probléma ott húzódik a kötet összeállításának és megjelentetésének hátterében, s ezzel — a jelenre nézve — égető probléma kezd oldódni a csehszlovákiai magyar irodalomban. A második és harmadik nemzedék irodalmi alkotásait teszi mérlegre Csanda Sándor, 1948-tól napjainkig. Nehéz indulásokat, közben elvetélt ígéretek is számba véve. De úgy, hogy közben a hagyományokat is figyelembe kellett vennie, vagyis azt, hogy egykor, több mint ötven esztendeje a semmiből indult, alakult ki az akkori szlovenszkoí magyar irodalom (Csandának három tanulmánya bizonyítja ezt a *Harmadik nemzedékben: A csehszlovákiai magyar irodalom fél évszázada, Nemzetiségi irodalmunk újabb fejezete, A csehszlovákiai magyar irodalom értékelésének kérdéseiről*). Nehéz volt az indulás, de nem volt könnyebb a másik és harmadik nemzedék útnak indulása sem. Csak más jellegűen, más tehertétellel, súllyal nyomasztva (Fábry Zoltán 1963-ban megjelent kötetében nyomatékosan figyelmeztet a tehertételekre, *Harmadvirágzás* című kötetében). Fábry Zoltán, Forbáth Imre, Egri Viktor vagy Szabó Béla más közegekben indultak, váltak íróvá és publicistává, mint a harmadik nemzedék írói. Ez utóbbiakat hosszú ideig kötötte az a kialakult normatív rendszer, amely a közép-európai országok irodalmának általában sem használható.

Tulajdonképpen egy törekvés hatotta át a harmadik nemzedék írásait is: a csehszlovákiai és az egyetemes magyar irodalom kapcsolatának kialakítása, s ha igényesebb íróról vagy költőről volt szó — a nemzeti és az európai igény összekapcsolása az élő irodalomban. Csanda Sándor *Harmadik nem-*

zedéke igen szép példatárát adja ennek — a kritikus szemével. Dobos László, Bábi Tibor, Duba Gyula, Mács József, Petrőczy Bálint vagy Ordódy Katalin, s ismét más oldalról Rácz Olivér művei, Tőzsér Árpád, Zala József versei a bizonyíték erre és ehhez.

Csak így, csak most — az Irodalmi Szemle és az Új Szó vagy a Hét állandó forgatása, lapozása mellett — látszik: egy új irodalom „nőtt ki” Szlovákiában, a harmadik nemzedék irodalma, sőt — ha nem tévedünk, s ezt tulajdonképpen Csanda Sándor is sugalmazza — már a negyedik nemzedék bontogatja szárnyait (Gál Sándorra, Batta Györgyre stb. gondolunk). Sőt Gál Sándorral kapcsolatban — a műfajváltásban — már elvi tanulságot is igyekszik levonni, amikor a modern forma kialakulásáról beszél Gál Sándor novelláival kapcsolatban. Ti.: „Van abban valami törvényszerűség, ha a lírikus néhány verseskötetének megjelenése után prózával is kísérletezik, esetleg fel is hagy a versírással, s epikusává válik...” (82. l.) Batta György pl. mintha igazolná is e tételt, hiszen verses kötetek után prózával kísérletezik. De a „negyedik nemzedék” úgy is jelentkezik, hogy új, modern formákkal kísérletezik, vagyis a korral lépést kíván tartani (nem az elretentő példákra gondolunk, s nem az *Egyszemű éjszakára*).

Csanda Sándor könyvéről az imént azt írtuk: hagyományteremtést is vállal. Nemcsak az elmúlt ötven év távlatára érvényes, hanem Ady költészetének jelenlétére a szlovák irodalomban, s még inkább a közel százhusz lapnyi Függelékre, amely Balassi Bálintról szól, valamint a szlovák és cseh reneszánsz versek szóképeinek vizsgálatait összegezi. *Elvileg* helyén való a törekvés, s a Függelék ily módon való jelenléte ebben a kötetben. Az az azonban bizonyos, hogy ami pl. Balassi költői hasonlatait és szóképeit illeti — a kor magyarországi szakkutatói részéről bizonyára vitát fog kiváltani. Amint-hogy pl. Ján Čajak *A holicai vár fogságában* című történelmi regényének megítélésében sem azonosítható a magyarországi kritika Csanda Sándor felfogásának egészével, éppen a történelmi hagyományok sajátos keveredése miatt. Egyben azonosok a vélemények: meg kellett ismerni e regényt, mivel felhívja a figyelmet a történelemtudat felülvizsgálására, s egy reális, hamisításoktól, romantikus nacionalizmustól mentes tudat és történelemismeret és tudat kialakításának lehetőségét teremti meg. Hibáival együtt.

Csanda Sándor kötetének értékét azonban ismertetésünk első felében jelzett erényei nyújtják, hiszen komoly lépést tett a csehszlovákiai magyar kritika kibontakozására, az irodalomtörténetbe való beillesztésére. Bizonyít: létezik Szlovákiában színvonalas és elfogultságtól mentes kritika. Kovács Győző

A magyar színházak műsora. 1949–1969.
1–2. köt. Bp. 1970. Magyar Színházi Intézet.

A kiadvány elsősorban színházi szakemberek számára készült, de nem egy esetben az irodalomtörténész is haszonnal forgathatja. Az első kötet — kronologikus és színházak szerinti csoportosításban — a hazai színházi bemutatók legfontosabb adatait tartalmazza (budapesti színházak esetében már 1945-től kezdve), a második kötetben példás pontosságú név-, cím- és színházmutató kapott helyet.

Az összefoglaló munka — mivel lényegében az utolsó húsz-huszonöt év adatait rögzíti — főleg a XX. századi, s még inkább az 1945 után indult drámaírók munkásságának vizsgálatakor, az írói életrajzok összeállításánál nyújt jelentős segítséget. (Szinte nélkülözhetetlen például egy igényes, teljességre törekvő Sarkadi-monográfiához.)

A két kötet számos statisztikai tanulsággal is szolgál. Könnyen, gyorsan megállapítható: hány bemutatót értek meg a felszabadulás óta színműirodalmunk legjelesebb alkotásai, jól sáfárcodnak-e színházaink drámai értékekkel, vállalkoznak-e kísérletekre, méltatlanul elfeledett darabok újrafelfedezésére?

A fenti kérdésekre részletes választ adni ennek az ismeretetésnek nem lehet feladata, néhány érdekes adatot azonban — a kiadvány hasznosságát bizonyítandó — érdemes felsorolni.

Bornemisza Péter *Magyar Elektrája* — átdolgozott formában — háromszor került színpadra; Balassi Bálint *Szép magyar komédiáját* kétszer mutatták be. Az iskola-drámák, népi komédiák szinte teljesen kiszorultak a hivatásos színházak műsorából.

Kétszer játszották Eötvös József legsikerültebb, *Éljen az egyenlőség!* c. vígjátékát. Nagy Ignác hajdan népszerű darabjának, a *Tisztújításnak* egyetlen bemutatójára 1957-ben került sor. Thury Zoltán Ibsen vonzásában írt számos színműve közül csupán a *Katonák* állta ki az idő próbáját.

Színházainknak az utóbbi időben megélték a vállalkozó kedvét bizonyítja öt, korábban nem vagy alig játszott darab bemutatása. Pap Károly *Mózes, a szabadító* c. drámája értékes része az író életművének is. Ugyancsak figyelemre méltó Sarkózi György *Dózsa* c. drámája. Juhász Gyula *Don Quijote halála* c., kötetben is megjelent drámai költeménye, Babits Mihály posztumusz mese-drámája, A *Második ének*, valamint Áprily Lajos verses egyfelvonásosa, az *Idahegyi pásztorok* inkább csak a költők érdekes próbálkozásai a drámai műfajban.

Meglepően csekély a regénydramatizálások száma (nem számítva természetesen Jókai, Mikszáth, Gárdonyi és Móricz műveinek rengeteg színpadi változatát). Érdekes vállal-

kozás mindössze kettő akad: Gvadány József *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* c. főműve és Kármán József *Fanni hagyományai* c. regénye került átdolgozott formában színpadra. Kortárs írók műveinek dramatizálására már gyakrabban került sor. (Megjegyzendő: a színházaknak ugyan eredeti drámai művekre van elsősorban szükségük, a színvonalas dramatizálások azonban nemcsak az irodalom, az irodalom-népszerűsítés, hanem a színházművészet ügyének is hasznára lennének.)

A kiadvány segítségével legjobb drámáink felszabadulás utáni színpadi pályafutása is nyomon követhető. Épp ezért kell megemlíteni a mutató talán egyetlen, de annál bosszantóbb hibáját: Az *ember komédiája* c. bábműsört fölcseréli Az *ember tragédiájával*.

Tarján Tamás

Kántor Lajos: Alapozás. Klasszikusok — kortársak. Tanulmányok, esszék. Bukarest, 1970. Kriterion K. 303 I.

Kántor Lajos írásainak ez a gyűjteménye nemcsak a szerző széles körű ismereteiről, felhasználás és feldolgozott anyag nagyságáról tanúskodik, hanem műfajilag is igen gazdag, változatos. Helyet kapott benne a szak- és szépirodalmi bírálat, a színikritika, a portré, a pályakép, sőt a műfaj történeti értekezés is. E műfajok némelyikéhez a könnyen-írás, a felületesség vádja asszociálódhat. Ezt a vádat a szerző kötetvégi, tájékoztatásul közölt bibliográfiái szinte megerősíteni igyekeznek. Könnyen bizonyítható azonban, hogy Kántor Lajos a témáiba vágó szakirodalom jóval nagyobb részét ismeri és mozgósítja, mint amennyit idéz, ill. mint amennyire a jegyzetekben hivatkozik. Különösen súlyos, újságcikknél szinte teljesen szokatlanul — bár egyáltalán nem elidegenítően — szakszerű a Tragédia kolozsvári előadásról készült bírálat. Igen rokon-szenves és bizalomgerjesztő a szerző kritikai-irodalomtörténeti attitűdje is: az irodalmi értékek minden fajával szemben nyílt, a priori tételektől, dogmatizmustól mentes, szerény és mégis határozott állásfoglalás jellemzi. A kötet, nemcsak mint kitűnő esszék gyűjteménye, hanem mint irodalomtörténeti-tudományos produktum is igen figyelemre méltó. Minden elismerésünk mellett azonban lenne néhány kifogásunk. Röviden a következők:

Az összegyűjtött és esztétikailag átílt anyagról a szerzőben kialakult egy általában helytálló kép, de ennek a képnek a tovább-építése, nagyobb koncepcióba állítása, fogal-

mi apparátussal és bizonyító anyaggal való igazolása néha elmarad, néha töredékesebb, kifejtetlenebb mintsem kívánatos lenne. Kántor Lajos állításai a legtöbbször találóak és fontosak, bizonyítékai azonban gyakorta elmaradnak súlyban és átütő erőben az állítások mögött. Kosztolányiról például azt olvashatjuk, hogy „... lírája nem éri el azt a színvonalat, amelyet a Kosztolányi-próza jelent a XX. századi magyar prózában, sőt egész irodalmunk fejlődésében.” (150.) Nos, lehet, hogy ez a tétel igaz (a recenzens véleménye más), de kiderülhet-e igazsága akkor, ha — mint itt történik — a szerző a leíró-kommentáló módon ismerteti Kosztolányi lírai oeuvre-jét, anélkül, hogy azt a legkülönbözőbb szempontokból, értéktípusok és kategóriák sokaságán keresztül szembebesítené a próza-oeuvre-vel. Nem túl gyakran, de megesik, hogy arányhibára bukkanunk. Szerzőnk egyenrangúakként említi pl. Bródyt, Peteleit, Török Gyulát és Csáth Gézát (43.); Móricz balzaci ambízióiról mint „nem kis mértékben” megvalósultakról ír (67.); Illyés-tanulmányában olvashatjuk: „Bizonyára nem túlzás ezt a verset [*A reformáció genfi emlékműve előtt*] a *Gondolatok a könyvtárban* mellé állítani.” (250.) Bizonyára túlzás, véljük mi. Horváth Imrével kapcsolatban Szabó Lőrincet, József Attilát, Verlaine-t, Jammes-ot, Gregh-et említi, majd így folytatja: „E felállított párhuzamok nem árnyékolhatják be Horváth Imre líráját: éppen azzal, hogy kiállja az összehasonlítást, a hatásokon felülemelkedő egyéniség igazolódik.” (301.) Az értékszintek ilyen elvétéseiről részint a gyakori találatok, frappáns értékelések, részint és még inkább Kántor Lajos kitűnő atmoszféra- és hangulat-érzékelése, a művek és alkotók közti szálak, kapcsolatok kitapintásában megmutatkozó esztétikai érzékenysége kárpótol. Kár, hogy éppen a legigényesebb, a legfontosabb tanulmányok (*Költők prózája, Kosztolányi Dezső, A magyar novella útjai*) belső kohéziója nem túl nagy. Az anyagban meglátott összefüggések nem emelkednek ki eléggé, a koncepció nem rendel mindent maga alá, nem szervezi teljes egységbe az értékes és finom meglátások, analízisek sokaságát. Talán része van ebben annak is, hogy Kántor Lajos jobb irodalomtörténész, mint teoretikus. Novellameghatározást pl. egyaránt szívesen fogad akár Lukácstól, akár Bókától, ennek ellenére (éppen ezért) tanulmányában semmiképp sem az elméleti megfontolások és következtetések a revelálók. Sajnáljuk azt és, hogy a szerző szereti elkülöníteni a tartalmi, formai, stilisztikai, verstani elemzést. Az írók nyelvé-ről, stílusáról kialakított nézeteit a tanulmányok végén, mintegy utószóként adja, holott gyakorta éppen ez lehetne az a térénum, amelyen állításait bizonyíthatná.

A kötet minden ismerője előtt nyilvánvaló, hogy a hibákat túlon túl is kisarkítottuk. Kántor műve azonban állja a kritikát és mindenképpen megérdemli, hogy ne csak érdemeit emeljük ki felületes udvariassággal. Hiszen e munka, úgy, ahogy előttünk áll, *alapozás*, előkészület, a terep és a távlatok lemérése: ezért sem fukarkodtunk hát bíráló, s talán segítő megjegyzéseinkkel.

Vajda Kornél

Tánczos Gábor: Mit olvasnak a fiatalok? Művelődésszociológiai vizsgálat dolgozó középiskolások körében. Bp. 1970. Tankönyvkiadó V. 110 l.

Divat vagy szükséglet indokolja az utóbbi évek egyre szaporodó, kisebb-nagyobb olvasás-szociológiai tárgyú cikkeit, tanulmányait?

Mivel maga a kérdés felvetése is (ki és mit olvas?) kissé az olvasói ízlés divatját kénytelen követni, a tájékozódás akaratlanul is rokon a divattal. Ezt azonban nem feltétlenül elítélendő értelemben kell felfogni. Ha a kutató a ma élő olvasók ízlését vizsgálja, elkerülhetetlen, hogy ne találkozzon az ízlés éppen divatos, felkapott modelljeivel. Ezek értéke viszont általában kétes. Az igazán korszerű az irodalomban is először a legfelső szint, amit még kevesen ismernek. A tömegszinten divatos az, amit mindenki (aki egyáltalán könyv-igényes) olvas. Ezért az olvasók felmérése egy társadalmi réteg, korosztály, földrajzi egység stb. ízlésmérése is.

Falusi, üzemi olvasók, munkásfiatalok ilyen vizsgálata után és ezzel párhuzamosan érdekes terület a dolgozó-tanuló fiatalok különleges társadalmi csoportja. Miért? Már helyzetük is eltér a többitől: azonosságuk abban van, hogy viszonylag egy korosztályhoz tartoznak és egy feladatra vállalkoztak: a munkájuk mellett esti gimnáziumokban folytatják tanulmányaikat a nyolc általános befejezése után. Több azonban, amiben különböznek.

Más társadalmi, gazdasági és kulturális rétegekből kerültek össze. Más munkakörben dolgoznak (ami lehet előnyös vagy hátrányos a tanulás szempontjából), és végül más szándék vezette őket önként és újr a iskola padjaiba. Ezek az objektív és szubjektív indítékok és körülmények egyben lehetőségek is. Arra, hogy a tanulás mennyire válik megoldandó feladattá, szükségletté, és végződik a gimnázium befejezésével — vagy mennyire válik egyre jobban teherre és vezet végül a lemorzsolódáshoz.

Ez itt azért fontos, mert Tánczos Gábor könyve alapjául a beiratkozók és a végzettek közti kulturális (hangsúlyával irodalmi) ér-

deklódás és ízlés fejlődés-szintjeit vizsgálja. Csak (a szerző is hangsúlyozza!) ott a buktató, hogy az induláskor vizsgáltak nem azonosak a végzettként vizsgáltakkal, mert közben, bármi más okból is, de főleg a tudásban gyengébbek morzsolódtak le, azok, akik a negatív százalékokhoz a beiratkozottak feleleteivel hozzájárultak. A végzettek nagyobb része valószínűleg az induláskor is pozitív értékű válaszokat adott. Emellett a bizonytalansági tényező mellett is érdekes azonban a végső eredmény, mert nemcsak egy különös ifjúsági réteg viszonylagos képét adja, hanem az irodalomtanítás (és ezen keresztül az iskola kulturális) hatását is megmutatja, ami ma minden írással, irodalommal foglalkozót érint valahogyan.

Ezért kísérlet ez a tanulmány, mert bár beletartozik az említettek sorába, de a vizsgált réteget, a vizsgálathoz kialakított módszert tekintve mégis más. És mivel egy átmeneti állapotot vizsgál, így a sokoldalúság szinte feltétele az eredményességnek.

A vizsgálat kérdőíves módszerrel történt, és minden szinte periférikusán érintő lehetőségre rákérdeztek. Lehet vitatkozni arról, hogy a megválaszolandó vagy a felsorolt példák alapján egyszerűen csak eldöntendő kérdésekre adott felelet közelít-e jobban a valósághoz. Az első önálló gondolkodásra késztet, a második kissé sugalmaz, esetleg megzavar, bizonytalanná tesz. Különösen pl., ha adott versszövegekből kell a legjobban tetszőt kiválasztani! Mert valljuk be őszintén: az olvasók általában nem versolvasók. Mert a versolvasók igen kevesen vannak. És még kevesebben az értő-olvasók. (Még a kritikák közt is „felmérhetnének”!) A vers nem tömegművészet. Csak bizonyos korban bizonyos verserk válnak azzá.

Ezért nem osztom a szerző kétségbeesését a versízlés elmaradottsága miatt (egyébként nem jelenthetnének „konkurrenciát” a százaadeleji giccs színvonalával vetélkedő táncdal szövegek ugyanennél a korosztálynál!). Érdekes része ez az ízlés-vizsgálatnak, de nehezen párhuzamosítható a tévé, mozi, rádió, sőt még a zene által adott ízlés-lehetőségekkel is. Persze ugyanezek párhuzama az olvasással is szükséges kényszer, de kétes eredménnyel.

Mi derül ki a vizsgálat során? Legfontosabb, hogy az esti gimnáziumot végzettek általában olvasóknak tekinthetők. Ez nem lehet különösebb érdem — sokkal érdekesebb a minőségi oldal: mit olvasnak és szabadidejük mekkora részét töltik el vele?

Az első kérdésre váratlan a felelet. A kimutatás változást jelez: megszűnt a Jókai-hegemonia, már nem őt olvassák a legtöbben. Igen ám, de hogyan szűnt meg? Kik léptek a helyébe? élje? Az eredmény lehet érdekes, de pozitívnak nem nevezhetnénk. A roman-

tikus múlt századi helyébe a kortárs-irodalom lépett ugyan, de a kétesértékű!

Másik érdekessége a vizsgálatnak, hogy eredményei azt látszanak bizonyítani, hogy a tévé nem konkurrál az olvasással, ami világszerte vitatott kérdést érint! Ez természetesen egy középszintű réteg-felmérésre vonatkozik, egy vegyesebb vagy ennél alacsonyabb szintű rétegnél már kétséges: hisz az adott képi vagy hang-információ felfogása minimális intellektuális erőfeszítést kíván, szemben az olvasással.

Az ízlés-vizsgálat elsomorító eredményei arra utalnak, hogy nemcsak a kik olvasnak, mit olvasnak, hanem főleg a miért olvasnak kérdése a legizgalmasabb.

Ez a probléma-tömeget felvető könyv mindenestre sürgeti az oktatás-népművelés körüli viták után a tetteket is; a pedagógus, a népművelő, a könyvtáros és irodalmár javaslatjai egyaránt szükségesek. A tanulmány eredményei sürgetik az iskolai irodalom-oktatás megváltoztatását tartalmában és módszereiben is — de emellett főleg azt bizonyítja, hogy az általános iskolából kikerülő fiatalok szervezett iskolai vagy népművelési keretek közötti kulturális lehetőségeit biztosítani kell. Viszont bizonyítja azt is, hogy ennek lehetőségei nemcsak az előbbiektől függenek, hanem az egyén családi, munkahelyi szociális helyzetéből, környezetéből adódó tényezőktől, vagyis társadalmi lététől elsősorban.

Sinka Erzsébet

Ladó János: Magyar utónévkönyv. Bp. 1971. Akadémiai K. 256 l.

A *Magyar Utónévkönyv* kötelező erejű, nélkülözhetetlen segédeszköze az anyakönyvvezetőknek, tanácsadója a gyermeket váró szülőknek, mindnyájunk eligazítója, ha utóneveink története, elterjedtsége, becézése stb. után érdeklődünk. Szerzője egyaránt támaszkodott nyelvészek s a kérdést szívügyüknek tekintő amatőrök munkájára, műve így kollektív gyűjtés gyümölcse. Az irodalomtörténész olvasót persze az foglalkoztatja elsősorban; mit ír Ladó János íróink, költőink szerepéről a hazai utónevek megalkotásában, népszerűsítésében? A mű e tekintetben sem szegényes, s ha új eredményeket nem is hoz, a korábbi anyagból általában jó ítélettel rostálta ki a legfontosabbat, amit egy gyakorlati célú jegyzék sem mellőzhet.

Megtudhatjuk belőle, hogy a patriarkális és érett népiesség, valamint a romantika alkotói mily sokat tettek széphangzású személynévek megalkotásáért, régiek felújításáért. Dugonics András nélkül ma nem beszél-

hetnék Etelkáról, Jolánokról, ha elakad *Buda halála* vagy *Toldi szerelme*, aligha hívnánk most Gyöngyvérnek (esetleg Gyöngyinek), Ildikónak, illetve Piroskának a magyar nők tekintélyes számát. Jókai fáradozásait nem koronázta ekkora siker, ám „találmánya” az *Imola* (*Bátyvayosvár* c. regényéből) mégiscsak fennmaradt napjainkig, s hajdan nem kis érdeme volt az Elemér, Jenő, Ödön megkedveltetésében. Csak a legnagyobb csodálattal adózhatunk Vörösmarty névformáló géniusának! Néhány főhősének neve (Csaba, Tünde, Csilla) évről évre divatosabbá válik, mások, pl. Tihamér, Szabocs, Enikő nem hódítanak ugyan, de dacolnak majd százötven esztendő ízlésváltozásaival. Ugyanezt mondhatjuk el Csokonai Lillájáról vagy Katona Melindájáról.

Sajnos, Ladó könyvében akad néhány aránylag könnyen elkerülhető hiba. Az Estilla név forrását tévesen keresi Vörösmarty nemlétező *Levente* c. költeményében (46.), az Elemér XIX. századi karrierjének ismertetését sem kezdhetjük az ő mintájára — még felerészben sem — az *Egy magyar nábob*-bal (153.) Standard szakkönyvekből is kitétszik, hogy már *A csehek Magyarországon* héroszát is Elemérnek keresztelte Jósika Miklós, Jókai pedig nem a dilógiában, hanem csak később, a *Szerelem bolondjaiban* vette tollára fontosabb funkcióval. Néhány esetben nem ártott volna megjelölni ama Vörösmarty-műveket, amelyekben először kelt új életre egy-egy ősi magyar személy-

nevünk. Érdekes, hogy mind verses epikája, mind drámái megtermékenyítőeknek bizonyultak. Hiszen Csaba a *Tündérvölgy*, Csilla a *Hábador*, Enikő meg Tihamér *A két szomszédvár* nyomán terjedtek el. Az *áldozat* c. tragédiája pedig hosszú feledés után Szabolcs vezér nevét támasztotta fel. Ennyi irodalmi utalás nem lenne terhére a leggyakorlatibb célú kézikönyvecskének sem!

XX. századi irodalmunk eddig távolról sem volt akkora hatással a névdivatokra, mint a múlté. Ezt részben a realizmus tartós uralma, még inkább azonban az magyarázza, hogy egyes dús nyelvi képzelőerővel megáldott epikusaink (pl. Krúdy) túlzottan merész ösvényeken jártak, biedermeier vagy romantikus ihletésű neveik (Eduárd, Kázmér, Szindbád) nem válhattak közösségi gyakorlat elemeivé. Ady esetében a költői névadás — bár nem elsőprő erővel — hatott a mindennapok gyakorlatára: Csinszka meg Léda jelenleg már anyakönyvezhető nevek.

Befejezésül említésre méltó, hogy az *Utónévkönyv* minden egyes tételének végén megtalálható az illető név 1967. évi anyakönyvi bejegyzéseinek száma, s ez Ladó szerint „hözavetőlegesen pontossággal . . . jelzi az egyes utónévek használati gyakoriságát, vagyis népszerűségét”. Ez a kedveltségi fokmérő egyáltalán nem lesz majd mellékes a jövő irodalomszociológusai részére, akik a valóságos, valamint az irodalmi névadás egymásra hatását vizsgálják.

Nagy Miklós